

JESUCRIST, EL SENYOR, EN LES CARTES PASTORALS

per Jordi SÁNCHEZ BOSCH

Facultat de Teologia de Catalunya. Barcelona

1. Tant si les col·loquem abans de la mort de l'Apòstol com si les col·loquem poc després¹, les Cartes Pastorals (1Tm., 2Tm i Tt; en endavant, *Past*) ens il·luminen una època decisiva en la història de l'Església de Crist: el final de l'era apostòlica.

Una època plena de testimonis difícils de datar, però especialment creativa, entre altres coses, perquè el cristianisme encara no és la religió d'un Llibre: és a dir que, si bé ja existien alguns dels escrits, que després van formar el Nou Testament, encara no existia el compromís de citar-los com a canònics. O es donaven idees pròpies, o es prenién directament d'aquelles tradicions que van portar a la confecció dels diferents Llibres.

2. En el cas de *Past*, podem observar com ni tan sols el compromís d'incorporar al màxim el llenguatge paulí no impedeix a l'autor el contacte directe amb les tradicions «universals» de l'Església, a les quals va ser deutor el mateix Pau.

Un exemple: 1Tm 5,18, després de citar un text de la Llei (Dt 25,4: «No tapanàs la boca del bou que trilla»), n'afegeix un de la tradició evangèlica: «Digne és el treballador de la seva paga» (Mt 10,10; Lc 10,7).

1Co 14,9 havia citat el mateix text de la Llei, però, poc després (v. 14), no cita el text de Mt-Lc, sinó que hi al·ludeix:

«Així, també el Senyor va manar que tots els qui anuncien l'Evangeli visquin de l'Evangeli.»

Diríem que *Past* s'ha inspirat en 1Co, però partint d'un coneixement directe (el «manament» del Senyor) de les tradicions a què 1Co al·ludia².

---

1. He expressat una opinió sobre l'autor i data de *Past* en RCatT XII (1987) 55-95: *L'autor de les Cartes Pastorals*. Dono especial importància al fet de considerar-les anteriors a 1Cl. Per tant, si no són obra del mateix Pau, són d'un deixeble seu, que escriu abans de l'any 90.

2. En certa manera, doncs, 1Tm 5,18 esmena la plana a 1Co 9,14, demostrant que la citació literal, sense tants circumloquis, expressa millor el pensament.

3. En honor del Dr. Isidre Gomà, el mestre que ha percebut el «sabor de Jesús», sobretot en els textos del judeo-cristià Mateu, repassarem la cristologia de *Past*³, com la d'un autor que parla *in persona Pauli*, però partint de tradicions anteriors i projectant-les en unes necessitats concretes, de finals de l'era apostòlica.

La definirem com una cristologia de «juxtaposició» (com en la fórmula: «Déu i home veritable»), que, per altra banda, evita les estridències del misteri de la creu.

I. «HOME» I «DÉU»

4. Pot considerar-se paulina, després de tot, la fórmula: «l'home Crist Jesús», que llegim en 1Tm 2,5⁴.

Recordem: de l'«un sol home» (Rm 5,12), que és Adam (v. 14), Pau passa a l'«un sol home, Jesucrist» (v. 15). En la mateixa línia, en 1Co 15,22.45.47:

«Per mitjà d'un home. la mort, i per mitjà, d'un home, la resurrecció dels morts.

El primer home, Adam, va ser ànima vivent; l'últim Adam, esperit vivificant... El primer home, de la terra, terrenal; el segon home, del cel.»

No per docetisme, sinó per tal de distingir entre allò que es veia (tanmateix real!) i allò que era en profunditat, Fl 2,7 escriu:

«Es va anorrear, prenent forma d'esclau, i fent-se semblant (ἐν ὁμοιώματι) als homes. Per la figura externa (ἐν σχήματι), va ser vist com un home.»

Hi ha, doncs, precedents prou forts perquè *Past* parlin de «l'home Crist Jesús», tot respectant la cristologia de Pau⁵.

Però són bastants més els textos en què s'al·ludeix a la humanitat de Crist.

5. En 1Tm 1,15 és presentada amb gran solemnitat («Paraula fidel i digna de tota acceptació») una confessió de fe en fórmula no estrictament paulina:⁶

3. En un cert paral·lelisme amb el meu article: *El paulinisme en la teologia de les Cartes Pastorals*, publicat en *La Paraula al servei dels homes*, Barcelona 1989, pp. 152-172.

4. Més endavant (§ 14), veiem la continuació de la fórmula i la possible relació entre l'ús de «home» i les tradicions del «Fill de l'Home».

5. O. PFLEIDERER, *Der Paulinismus*, Leipzig 1890, p. 479, troba un «auffallenden Kontrast» entre Tt 2,13 i 1Tm 2,5, «wo Christus geradezu und rundweg ἀνθρώπος heisst. Wahrscheinlich ist die letztere Stelle gegen gnostischen Doketismus... gerichtet». En canvi, K. WENGST, *Christologische Formeln*, Tübingen 1967, p. 72, descobreix la divinitat en el mateix text de 1Tm: «εἰς μεσότης impliziert Göttlichkeit; beim Übergang zur Dahingabeformel will der Verfasser aber gegenüber doketischen Tendenzen die Menschlichkeit dessen betonen, der sich dahingegeben hat.» Semblantment, H. SIMONSEN, *Christologische Traditionselemente in den Pastoralbriefen*, en PEDERSEN, *Paulinische Literatur*, Århus-Göttingen 1980: «Diese Änderung lässt sich als Glied der universalistischen εἰς-Formel verstehen; gerade als Mensch kann Christus Jesus Heilmittler für alle sein» (p. 54).

6. Cf. G. W. KNIGHT, *The Faithful Sayings in the Pastoral Letters*, Kempen 1968: «The saying, finding its ultimate source in Christ, utilizes a combination of Synoptic and Joannine language» (p. 49; cf. pp. 31-49).

«Que el Crist Jesús va venir al món per salvar els pecadors.»

La primera part de la fórmula és habitual en l'Evangeli de Joan (cf. ἔρχομαι εἰς τὸν κόσμον en Jn 1,9; 3,19; 6,14; 9,39; 11,27; 12,46; 16,28; 18,37; amb ἀποστέλλω —«enviar»—, Jn 3,17; 10,36; 17,18; 1Jn 4,14). Tan habitual, que podria ser una fórmula de la tradició, a la qual Joan apel·la. De fet, pot ser una simple traducció «gentil» de la fórmula sinòptica: «El Fill de l'Home ha vingut...» (Mt 11,19; Mc 20,28 par; Lc 9,56; 19,10)⁷. Des de la profecia de Daniel (7,13), el Fill de l'home ve «sobre els núvols» (cf. Mt 24,30; 26,64) «del cel» (cf. Jn 1,51; 3,13); una traducció intel·ligible dirà: Jesús (= el Fill de l'home) ha vingut (com en Dan i en els Sinòptics) al món (correspon a: des del cel).

La segona part de la fórmula («a salvar els pecadors») també està ben arrelada en tradicions sinòptiques i joàniques: Mt 9,13 par; 20,28 par; Lc 9,56; 19,10; Jn 3,17; 12,47; 1Jn 4,14. I el mateix Pau uneix la vinguda de Crist amb l'alliberament del pecat⁸:

«Déu, enviant (πέμψας) el seu propi Fill, amb una carn semblant a la del pecat... va condemnar el pecat que hi havia en la carn (Rm 8,3).»

Amb el verb ἔξαποστέλλω («enviar des...»), en Ga 4,4:

«Quan va arribar la plenitud dels temps, Déu va enviar el seu propi Fill —nascut de dona, nascut sota la Llei—, perquè redimís els qui eren sota la Llei.»

Amb el verb de tota la tradició (ἔρχομαι, «venir»), però amb una frase de màxima paulinitat, Ga 3,19:

«Doncs, què és la Llei? Va ser afegida per causa de les transgressions, fins que no vingué la descendència portadora de les promeses.»

7. Past tenen totes les raons per a traduir l'expressió «Fill de l'Home», tan dissonant en grec. Renuncien fins i tot al terme «Fill» i tampoc no es presten a veure la divinitat de Crist com a cosa «esdevinguda» (cf. *infra*, § 8). Cf., tanmateix, H. WINDISCH, *Zur Christologie der Pastoralbriefe*, dins ZNW 34 (1935) 213-238: «Jedenfalls kann die Wendung ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον im Sinne einer weiter interpretierenden Glosse ἐκ τοῦ οὐρανοῦ verstanden werden... Genau genommen setzt das Kommen also überhaupt erst nach der Erhöhung ein, jedenfalls ist die Errettung des Paulus die erste Rettungstat des in die Welt gekommenen Sünderheils Jesus Christus» (pp. 221s).

8. En les formulacions més primitives, l'alliberament del pecat va unit a la mort de Crist (1Co 15,3: «Morí pels nostres pecats segons les Escripures»). Però es comprèn fàcilment que tota la vida de Crist i, per tant, la seva vinguda, es veïa orientada cap aquesta finalitat. La mateixa etimologia del nom Jesús («Déu salva») facilitava aquest pas: «Li posaràs per nom Jesús, perquè ell salvarà el poble dels seus pecats» (Mt 1,21). Cf. SIMONSEN, *Christologische* 52: «Man sieht wie die irdische Verkündigung und der irdische Glaube ganz in das Heilsgeschehen einbezogen sind»; D. GUTHRIE, *The Pastoral Epistles and the Mind of Paul*, London 1952, p. 19: «There is no reason why this particular saying should not equally have been current in the kerygma from a very early date.» Semblantment, S. G. WILSON, *Luke and the Pastoral Epistles*, London 1979, pp. 20-35: c. IV («Salvation»); cf. el c. VII («Christology»), pp. 69-89.

No és difícil d'imaginar que l'autor de *Past* volgués coincidir amb una tradició tan ampla. Però també podia ser que, volent expressar una idea de Pau, li sortissin paraules d'altres tradicions.

6. Una altra gran afirmació sobre la humanitat de Crist forma part del text més comentat de *Past*: 1Tm 3,15. És presentat amb totes les marques d'un text tradicional⁹: «Confessadament és gran el misteri de la pietat.» Tant ὁμολογεῖν (cf. Rm 10,3s; 1Jn 4,2s.15), com μυστήριον (cf. Rm 11,25; 1Co 15,51) poden referir-se a un text estereotipat, amb el qual s'expressa la fe.

La frase d'aquell poema que afecta el nostre tema és:

«Aparegué en carn.»

Es relaciona fàcilment amb expressions de les Cartes de Joan: tant «aparegué» (ἐφανερώθη: 1Jn 1,2; 3,5.8), referit a la primera vinguda, com «en carn» (1Jn 4,2; 2Jn 7). També podem pensar en Jn 1,14: «La Paraula es féu carn», però no és menys pròxim Rm 8,3, acabat de citar. Precisament: ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἀμαρτίας (lit.: «en semblança de carn de pecat») és una frase complicada, que en presuposa una de més senzilla: «en carn»¹⁰.

Donat que la «carn» ja apareix en l'antiquíssima confessió de Rm 1,3 («de la descendència de David segons la carn»), podem postular un origen molt més antic de la fórmula. Podria provenir, com la fórmula estudiada anteriorment, de l'aplicació del tema del Fill de l'Home a la primera vinguda de Crist. Si de la segona se'n diu: «Vindrà en glòria» (cf. Mt 16,27 par; 24,30 par; 25,31), de la primera se'n podia dir: «Vingué en carn.» Precisament: 1Tm 3,16 acabarà dient: «Va ser assumit en glòria.»¹¹

«Aparegué» també pot ser un terme pres de la segona vinguda, tot i que els textos que s'hi refereixen amb el verb φανεροῦμαι (Col 3,4; 1Pe 5,4; 1Jn 3,2) no es compten pas entre els més antics. Amb el verb ἀποκαλύπτομαι («revelar-se»), en

9. R. H. GUNDRY, *The Form, Meaning and Background of the Hymn Quoted in 1Tim 3,16*, en GASQUE, *Apostolic History and the Gospel*, Exeter 1970, descobreix en el fragment les característiques de: «a) universalistic, b) jewish, c) persecuted», pròpies de «those early Christians who migrated from Palestine to Syrian Antioch... began to evangelize the Gentiles» (p. 221); W. STENGER, *Der Christus-hymnus 1Tim 3,16*, Frankfurt 1977, hi veu «eine eher apokalyptisch geprägte Menschensohnmessias-vorstellung mittels des Sarx-Pneuma-Schemas christologisch korrigiert und rezipiert» (p. 115); WENGST, *Christologische* 156-160, el considera un «Weglied», a semblança de Fl 2,6-11 (pp. 144-156) i 1Pe 1,20; 3,18.22 (pp. 161-165). Cf. WINDISCH, *Christologie* 222: «Das ἐφανερώθη deutet wenigstens an, dass der sarkischen Existenz eine übersarkische vorangegangen ist — nur dass auch hier nicht klar wird, wie diese vorsarkische Existenz sich zu der nach-sarkischen, pneumatischen Verhält.» Quant al seu origen, també hi veu «ein christologisches Kerygma (wohl judenchristlicher Herkunft)... das sich grossenteils mit dem der Synoptiker deckt, das sich aber auch bei Paulus nachweisen lässt» (p. 215, cf. pp. 214-216).

10. Com era de preveure, el terme σάρξ («carn») no torna a aparèixer en *Past*, senzillament com a poc comprensible. Raó de més per a veure en el text una fórmula preexistent. Una fórmula, curiosament, que pot ser proposada tant a les comunitats joàniques com a les paulines.

11. També com a traducció de «sobre els núvols del cel». Quant al verb φανερόω («manifestar»), podem dir que té un cert relleu teològic, tant en el llenguatge de Joan (1,31; 2,11; 7,4; 9,3) com en el de Pau (Rm 1,19; 3,21; 16,26; 2Co 2,14; 4,10s; Col 1,26) i de *Past* (2Tm 1,10; Tt 1,3).

canvi, se'n parla en Rm 8,18; 1Co 3,13; Lc 17,30; 1Pe 1,5; 5,1. Amb el substantiu derivat, ἀποκάλυψις en Rm 2,5; 8,19; 1Co 1,7; 2Te 1,7; 1Pe 1,7.13; 4,13.

Tanmateix, l'element més sorprenent del text és el relatiu ὅς («el qual»)¹²: la identificació de Crist amb el «misteri de la pietat». En el Nou Testament, εὐσέβεια («pietat»)¹³ és un terme quasi exclusiu de *Past* (exc. Ac 3,12; 2Pe 1,3.6.7; 3,11); per tant, la identificació s'ha d'atribuir a l'autor de *Past*¹⁴. Aproximacions semblants les trobem, respectivament, en Col 1,27 i 2,2:

«Aquest misteri..., que és Crist en vosaltres, l'esperança de la glòria.»

«El misteri de Déu, Crist, en el qual estan amagats tots els tresors de la saviesa i del coneixement.»

Però no es pot desconèixer el gran precedent que representa 1Co 2,7s:

«La saviesa de Déu en el misteri..., la qual cap dels prínceps d'aquest món no va conèixer; perquè, si l'haguessin coneguda, no haurien pas crucificat el Senyor de la glòria.»

Si dels dos textos de Colossencs n'hem de dir que representen, si més no, una deducció molt intel·ligent d'un text ben difícil de Pau, de la insensible identificació operada en el nostre text n'hem de dir que en representa l'assimilació més profunda.

7. 2Tm també compta amb un text kerygmàtic sobre la humanitat de Crist:

«Recorda Jesucrist, ressuscitat d'entre els morts, de la descendència de David —segons el meu Evangeli.»

Tant «recorda»¹⁵, com «segons el meu Evangeli» fan al·lusió a un text kerygmàtic, preferentment un text filtrat a través de Pau. En Pau mateix, la fórmula (Rm 2,16; 16,25) no fa referència a especulacions especialment paulines, sinó a kerygma rebut. L'autor de *Past* pot haver captat aquest matís i donar-nos un text especialment «primitiu» de Pau (Rm 1,1.3s):

«L'Evangeli de Déu... entorn del seu Fill: nascut de la descendència de David, segons la carn; constituït Fill de Déu en poder, segons l'Esperit de santificació, des de la resurrecció d'entre els morts.»

12. WENGST, *Christologische* 157: «Die gramatische Spannung macht wahrscheinlich, dass es nicht als relativischer Abschluss dient, sondern dass dieses ὅς den Anfang eines Zitates bildet»; WINDISCH, *Christologie* 227: «Das θεός des Koine-Textes in 1Tim 3,16 fällt als unecht hinweg.»

13. En teoria, també podria atribuir-se a l'autor de la confessió. Però és prou clar que «pietat» és terme preferit de *Past*, mentre que la resta del llenguatge de la confessió li és més aviat estranya.

14. En teoria, el salt no és tan fort. Si, en contextos semblants, se'ns diu que «s'ha manifestat el Misteri» i «s'ha manifestat Crist», en podem deduir que Crist és el misteri. Però cal una certa penetració en el misteri de Crist per a poder-ho afirmar.

15. Tant el verb μνημονεύω («recordar»), que tenim aquí, com ὑπομνήσκω (també, «recordar»), que trobem al final de la confessió (v. 19), serveixen, en l'Evangeli de Joan (respectivament, en 15,20; 16,4 i en 14,26), per a expressar el record postpasqual de les paraules de Jesús.

La relació entre els dos textos queda refermada per la identificació de tots dos amb «l'Evangelí»¹⁶ i per la selecció de dos fets, aparentment tan distants, com la descendència de David i la resurrecció d'entre els morts¹⁷. Tots dos textos tindrien la mateixa funció: demostrar que estem units a l'església que ens ha precedit (cf. Rm 16,7: «en Crist abans que jo»; Ga 1,17: «els qui eren apòstols abans que jo»).

Però, tant en Rm com en 2Tm, el text està mancat del context que li és propi: la justificació dels títols de «Messies» o de «Senyor» per la descendència legítima de David, com fa, per exemple, la genealogia de Mateu¹⁸.

Queda simplement com una altra manera de dir que Jesús «aparegué en carn».

8. Quant a la divinitat de Crist, *Past* es priva d'aquell títol que més directament pot portar a concebre-la: el de «Fill de Déu» (ja que un fill és «de la naturalesa del pare»)¹⁹. Deu ser degut a una especial aprensió davant les possibles males interpretacions dels pagans, cansats de veure déus que tenen fills.

Aquesta mancança és compensada per un especial interès a donar a Jesús els mateixos títols que a Déu (el Pare), i a Déu els mateixos títols que a Jesús:

— Déu és «Salvador» (σωτήρ) segons 1Tm 1,1; 2,3; 4,10; Tt 1,3; 2,10; 3,4; Crist ho és segons 2Tm 1,10; Tt 1,4; 2,13; 3,6²⁰.

16. Adhuc en Ga, el vigor de l'argumentació reclama que l'Evangelí predicat per Pau (1,11; 2,2.7) no sigui diferent (1,6-9; cf. 2,2.5.14) del que prediquen els grans Apòstols.

17. *Past* tenen raons suficients per a suprimir tot el que suprimeixen de Rm 1,3s: que Crist sigui constituït Fill de Déu (cf. § 8) i els incisos: «segons la carn» i «segons l'Esperit». Col·locant la descendència davídica després de la resurrecció (cosa difícil d'explicar en un text redaccional), *Past* subratllarien allò que correspon al context en què viuen, passant a segon terme allò que només conciben els iniciats.

18. La fórmula «Senyor, Fill de David, tingueu compassió de mi» es troba quatre vegades en Mateu (9,27; 15,22; 20,30s —només la primera sense «Senyor»), com a indicatiu d'un ús judeo-cristià, que devia donar origen al nostre: Κύριε ἐλέησον.— En els Fets, en context jerusalimità, es ressalta encara el pes teològic de David (2,25-34; 13,34-36; 15,16). En Pau, com en *Past*, deu ser signe d'unió amb les comunitats judeo-cristianes. En *Past*, a més, és l'afirmació, cada vegada més necessària, dels orígens jueus del cristianisme. En la mateixa línia deu anar, probablement, l'al·lusió a Moisès en 2Tm 3,8.

19. Precisament perquè els textos de la tradició no permetien d'entendre «el Fill» com una simple metàfora, *Past* prefereixen de renunciar al títol: per no sotmetre'l a interpretacions errònies.— Jm i 1Pe també l'eviten, tot i que parlen més de Déu com a Pare (Jm 1,27; 3,9; 1Pe 1,2.3.17). *Past* són reticents fins i tot amb el títol de Pare: no surt més que en les salutacions «copiades», a l'inici de cada Carta (1Tm 1,2; 2Tm 1,2; Tt 1,4).

20. Σωτήρ («salvador») era un títol de Zeus, assumit per molts emperadors (vegeu el diccionari grec de LITTLE-SCOTT-JONNES i el llatí de BIANCHI-LELLI). Malgrat que «salvar» i «salvació» (σῶζω, σωτηρία) són temes fonamentals en tot el Nou Testament, hi ha una certa prevenció quant a l'ús de σωτήρ. A part les *Past*, el trobem, aplicat a Crist, en Lc 2,11; Jn 4,42; Ac 5,31; 13,23; Fl 3,20; 2Pe 1,1.11; 2,20; 3,2.18; 1Jn 4,14; a Déu, en Lc 1,47; Jud 25. El Nou Testament no l'aplica mai a simples humans. HOLTZMANN, *Pastoralbriefe* 166: «Der Grund dieser gänzlichen Identifizierung Gottes... mit dem eigentlichen Heilande liegt im Gegensatz... zum Gnostizismus, welcher zwischen dem Schöpfergott und dem Erlöser einen Gegensatz annahm»; L. OBERLINER, *Die "Epiphaneia" des Heilswillens Gottes in Jesus Christus*, dins: ZNW 71 (1980) 192-213: «Wie die Botschaft vom "Retter" Jesus die Gewissheit des Heilswillens Gottes zur Voraussetzung hat, so ist umgekehrt das Vertrauen auf Gott als unseren Retter begründet und verankert in der in Christus Jesus erfolgten und noch zu vollendenden Verwirklichung des Heils» (p. 199; Soter, pp. 196-199).

— Déu és «Senyor» (Κύριος) segons 1Tm 1,14; 6,15; 2Tm 1,8.18 (un dels dos!); Crist ho és segons 1Tm 1,2.12; 6,3.14; 2Tm 1,2.18 (un dels dos!); 4,8²¹.

Però queden diversos textos (2Tm 1,16; 2,17.19.22.24; 4,14.17.18.22) en els quals és difícil de saber si el Senyor és Crist o és Déu. Alguna cosa ens en pot dir la reflexió sobre 2Tm 1,18:

«El Senyor li faci trobar misericòrdia davant el Senyor en aquell dia.»

Partint dels textos anteriors, diria que el primer (juntament amb quasi tots els textos dubtosos) és Déu i el segon (juntament amb 2Tm 4,14) és Crist. Perquè el Senyor, que dóna la conversió, pot aproximar-se a 1Tm 1,14 («va sobreabundar la gràcia de Nostre Senyor... en Crist Jesús»), per tant: és Déu. En canvi, el Senyor que actuarà «en aquell dia» (per entendre'ns: el segon en 2Tm 1,18) és Jesús, segons 4,8, llegit a la llum de 4,1: «Crist Jesús, que ha de jutjar els vius i els morts.»

Per altres textos sabem que en l'obra redemptora de Crist es manifesta la bondat de Déu (ἐπεφάνη en Tt 2,11; 3,12), mentre que l'últim dia (el «Dia de Yahveh», segons tota la tradició de l'Antic Testament) serà la manifestació de Jesucrist (ἐπιφάνεια en 1Tm 6,14; 2Tm 1,10; 4,1.8; Tt 2,13). Fins a l'extrem d'aplicar a Crist tot l'últim text citat:

«La manifestació de la glòria del gran Déu i Salvador nostre Jesucrist.»

Senzillament perquè en una frase en què s'anomena una persona («el gran poeta Jacint Verdaguer») l'article determinat no té el sentit de «per antonomàsia» ni de «l'únic», sinó de «aquell que anomenarem»²².

Precisament *Past* no presenta els títols de Crist com a fruit d'una evolució: formant unitat perfecta amb el Pare, Crist és Déu i Senyor (Tt 2,13), que ha vingut al món (1Tm 1,15) i ha aparegut en carn (3,16) com apareixerà en glòria (Tt 2,13). Per això és home i mitjancer entre Déu i els homes (1Tm 2,5).

II. CRIST REDEMPTOR

9. El misteri de la mort i la resurrecció de Crist és, indubtablement, el punt central de totes les tradicions neotestamentàries. Però cadascuna el viu de manera diversa.

21. L'ús paulí de Κύριος, preconitzat en la fórmula de 1Co 8,6 («Un sol Senyor, Jesucrist»), dóna constantment a Crist el títol de «Senyor». En escrits posteriors del Nou Testament, l'ús torna a ser indistint: compareu, per exemple, Jm 5,4.10.11b.15 (referit, probablement, al Pare) amb vv. 7s.11a.14 (referits, probablement, a Crist). WINDISCH, *Christologie* 228: «So erscheint nur in einem wichtigen Bezirk die Christologie der Past echt paulinisch, da, wo sie vom Κύριος (Ἰησοῦς Χριστός) zeugt.»

22. PFLEIDERER, *Paulinismus* 479: «Es geht noch über die bisherige paulinische Christologie hinaus, wenn Tit 2,13 Jesus Christus geradezu "unser großer Gott und Heiland" heißt». En canvi, WINDISCH, *Christologie* 227: «der μέγας θεός ist nach richtiger Exegese nicht als Christusprädikat zu verstehen».

En Pau hi ha una marcada voluntat de subratllar que el qui mor i ressuscita és el crucificat (aquest seria el sentit de 1Co 2,2: «res més que Jesús, i encara crucificat»): la consciència que l'anunci de la resurrecció no desfà automàticament la resistència del món²³. Per això diu que Déu ha volgut confondre la saviesa d'aquest món confrontant-la amb la «paraula de la Creu» (1,18), l'«estultícia del kerygma» (v. 21), l'«escàndol» del «crucificat» (v. 22; cf. Ga 5,11). Per això en tots els escrits de Pau es parla repetidament de «mort», de «creu» i de «sang».

En Ef i Col ja no es parla d'escàndol ni es percep que la mort de Crist produeixi aquella repulsió que les grans epístoles tendeixen a subratllar. Però no s'amaga en absolut el tema de la mort (cf. ἀποθνήσκω en Col 2,20; θάνατος en Col 1,22), fins a arribar a la fórmula: «primogènit d'entre els morts» (Col 1,18; cf. 2,12; Ef 1,20: «ressuscitat d'entre els morts»). També es parla, amb suficient expressivitat, de la «creu» (Ef 2,16; Col 1,20; 2,14) i de la «sang» (Ef 1,7; 2,13; Col 1,20).

10. Com ja hem dit, *Past* també donen una primacia al misteri redemptor de Crist per damunt del seu ministeri terrenal. Però amb una gran diferència, sobretot quant a la formulació: no s'anomena mai la Creu ni la Sang, i amb prou feines es diu *clarament* que Crist morís, tot i que el cristià sap amb tota certesa que s'està parlant d'aquella mort.

Per exemple, la frase «justificat en l'Esperit» (en 1Tm 3,16, cf. § 11) vol dir que l'Esperit va respondre amb la resurrecció («justificant-lo», és a dir, donant-li la raó) al fracàs i a la ignomínia de la Creu²⁴. Però només ho diu per als qui ja en coneixen la història.

Semblantment, tot cristià sap que «Crist Jesús va venir al món per salvar els pecadors» (1,15, cf. § 10)... morint per ells. Però tampoc no es diu clarament.

11. Les al·lusions més directes es troben en el fragment de tradició, enquadrat per dos «recorda» (μνημόνευε, en 2Tm 2,8; ὑπομύνησκε, en el v. 14)²⁵.

23. Només des del punt de vista del món, i no pas de Pau, es podia parlar de «allò que és neci de Déu» i «allò que és dèbil de Déu» (v. 25: τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ, τὸ ἄσθενές τοῦ Θεοῦ). El sentit de 2,2 seria, doncs: «... Jesús, el qual, *als ulls del món* no és més que un crucificat» (cf. 1,23).

24. Compari's amb la frase, també lapidària, de 1Pe 3,18: «mort (θανάτωθεῖς) en la carn, vivificat per l'Esperit». En el mateix verset es diu: «just a favor dels injustos» (cosa, deduirà 1Tm, que l'Esperit va demostrar). Els versets següents (v. 19: «va predicar als esperits que eren en presó»; v. 22: «pujà al cel, després d'haver-li estat sotmesos els àngels...») corresponen, d'alguna manera, a la continuació de 1Tm: «aparegué als àngels» —en la línia d'un esquema d'humiliació-exaltació. GUNDRY, *Form* 210-214, intenta demostrar que la segona línia es refereix a una «vindication in Spirit prior to the resurrection». METZGER, *Christushymnus* 83: «Erst wenn Gott selbst dem als Übeltäter hingerichteten, mit dem Fluch Beladenen, für uns zur Sünde gemachten, δικαιοσύνη zusprach und bestätigte,... erst dann konnte die Gemeinde aufatmen.» WENGST, *Christologische* 158, cita el Diccionari de BAUER (1986, s.v. δικαιοῦσθαι 2b) i refereix el verb «auf die Wesensänderung, die der Myste im Mysterium erfährt... CorpHerm XIII 9... OdSal 17,2 ("Und ich bin gerechtfertigt worden durch meinen Herrn, meine Erlösung aber ist unvergänglich"). V. 4 macht klar dass Erlösung Wesensänderung bedeutet: "Antlitz und Gestalt einer neuen Person habe ich empfangen".» En canvi, per a J. ZIESLER, *Pauline Christianity*, Oxford 1983: «For a credal summary, this has odd features: there is no mention of the cross or of the resurrection. There is nothing to embarrass a Gnostic Christian» (pp. 133s).

25. Pel caràcter tan personal de v. 10, KNIGHT, *Faithful* 137, entén que «the writer was referring exclusively to verses 11-13».

Ja hem observat (§ 12) que passava directament de la descendència davídica a la resurrecció d'entre els morts. Però «d'entre els morts» (ἐκ νεκρῶν) ja pressuposa que era mort. Com a conseqüència (v. 9), l'Apòstol sofreix (κακοπαθέω) entre cadenes, «com un malfactor» (κακοῦργος), expressió que podria al·ludir a la passió de Crist (cf. Lc 23,32s.39). Segons el v. 10, l'Apòstol suporta tot això «per causa dels escollits, perquè obtinguin la salvació en Crist Jesús», com al·ludint al valor salvífic de la passió de Crist.

La referència més directa és la «paraula fidel», que ve a continuació (vv. 11s):

«Si morim amb (συναπεθάνομεν) ell, també viurem amb ell; si suportem, també regnarem amb ell.»

El paral·lelisme més pròxim al v. 11, quant a les paraules i quant a l'estructura de la frase, és Rm 7,8:

«Si morim amb (ἀπεθάνομεν σὺν) Crist, creiem que també viurem amb (συζήσομεν, com en 2Tm) ell.»

Fins i tot l'aorist indicatiu, que contrasta amb els presents i futurs que precedeixen i segueixen, pot explicar-se com a còpia literal del text de Rm.

En canvi, que el cristià pugui regnar juntament amb Crist (v. 12) ho trobem només en l'Apocalipsi (5,10; 20,4.6; 22,5). Però la frase s'explica millor com a transformació de Rm 8,17:

«Si patim amb ell, també serem glorificats amb ell.»

En rebaixa la primera part, suprimint «amb ell» i substituïnt πάσχω, més passiu, per ὑπομένω, més actiu. I potencia la segona part, passant d'un «ser con-glorificat» a un «regnar conjuntament».

I, ja que hem citat Lc 23, diguem que v. 12 pot posar-se en relació amb Lc 23,42s.

12. En el context anterior i posterior a aquest nucli tradicional, trobem una colla de textos sobre el sofriment; però, com correspon a la línia general de 2Tm (cf. § 22), parlen directament del sofriment de Pau²⁶:

«No t'avergonyeixis del testimoni de nostre Senyor, ni de mi, el seu encadenat; sofreix conjuntament amb (συγκακοπάθησον) l'evangeli, segons la força de Déu» (1,8).

«Per la qual causa (v. 10: l'Evangeli) pateixo (πάσχω) tot això, però no m'avergonyeixo» (v. 12).

«Pateix conjuntament (συγκακοπάθησον) com a bon soldat de Jesucrist» (2,3).

26. Cf. G. LOHFINK, *Paulinische Theologie in der Rezeption der Pastoralbriefe*, en KERTELGE, *Paulus in den neutestamentlichen Spätschriften*, Freiburg i.B. 1981, l'apartat: «Das Leiden des Apostels» (pp. 86-93); tot l'article (pp. 70-121) està bastant centrat en la presentació de la figura de l'Apòstol.

«Tu m'has seguit... en les persecucions els sofriments (τοῖς παθήμασιν) —com els que vaig passar a Antioquia, Iconi i Lистра—, les persecucions que he suportat, però de totes me n'ha alliberat el Senyor» (3,10s).

«Vigila en tot, sofreix (κακοπάθησον), fes obra d'evangelista, compleix el teu ministeri» (4,5).

El «testimoni del Senyor» (1,8) no és un testimoni que Crist va donar, sinó el testimoni en favor de Crist, al qual el carisma de l'ordenació el preparava (vv. 6s; cf. v. 7: «No ens ha donat esperit de temor, sinó de poder») i l'exemple de Pau (1,8.12; 3,11) l'anima. Aquest testimoni s'identifica amb l'evangeli (1,12; 4,5) i amb una «milícia» (2,3) en favor de Crist. Aquest testimoni comporta vergonya (1,8.12), perquè és menyspreat, i sofriment (tots els textos), perquè és perseguit (3,11). Per això es pot dir que Pau —o Timoteu— «sofreixen amb» (συγκακοπαθέω: 1,8; cf. 2,3, on no es diu amb qui) l'Evangeli, però el mateix es podria dir de qualsevol doctrina perseguida.

Però no per això deixa d'evocar les frases de Pau sobre els sofriments de Crist (παθήματα: 2Co 1,5-8; Fl 3,10), així com la de Rm 8,17 (cf. § 16): «Si patim amb ell, serem glorificats amb ell.»

Entre la segona i la tercera de les frases citades (en 1,10), apareix la relació de Crist amb la mort, però en forma de triomf.

«... el nostre Salvador, Crist Jesús, que va desvirtuar (καταργήσας) la mort i va il·luminar la vida i la incorruptibilitat (ἀφθαρσία) per mitjà de l'Evangeli.»

El paral·lel més pròxim és un text triomfal de Pau (1Co 15,25s):

«Convé que ell regni, fins que no hagi posat tots els enemics sota els seus peus. I, com a últim enemic, serà desvirtuada (καταργείται) la mort.»

Past només col·loca en el passat del triomf que 1Co col·locava en el futur. La relació d'aquesta victòria amb la incorruptibilitat apareix en el mateix context paulí (vv. 53s: ἀφθαρσία, com en 2Tm). En canvi, la combinació de les imatges de la llum i de la vida²⁷ no la trobem més que en Jn 1,4 («la vida era la llum dels homes»); 8,12 («tindrà la llum de la vida») i, d'alguna manera, en Ef 5,14:

«Desperta't, tu que dorms: aixeca't d'entre els morts i Crist t'il·luminarà.»

Algun romà podia sobreentendre que «mortem moriendo destruxit», però només si estava iniciat en el misteri.

13. Fora de 2Tm, marcada fortament pel dolor de l'última captivitat de Pau, en les altres dues cartes no manquen al·lusions més o menys clares a la passió. Fins i tot baixant a l'anècdota, 1Tm 6,13:

27. HOLTZMANN, *Pastoralbriefe* 168, entén que la imatge de la llum «beruht auf... der gnostischen Anschauung, wonach die Epoche des Christentums mit einem plötzlich erschienenem Lichte vom Himmel verglichen wird. Daher schon die... Verbindung von ζωή und φῶς».

«Crist Jesús, que davant Ponç Pilat va testificar (μαρτυρήσας) la bona confessió (ὁμολογίαν).»

Ponç Pilat és citat fins i tot en el text de Tàcit (*Annales* XV 44). Segons Ac 3,13; 13,28 (cf. 4,27), en la predicació primitiva, com actualment en el *Credo* se citava el nom del procurador romà (Pau tanmateix no el cita!).

En el context no es parla de sofriment, però podem observar que, en les tradicions evangèliques, el terme ὁμολογία hi va unit diverses vegades (cf. Mt 10,32 par, coll. vv. 26-31; Jn 9,22) i que, en contrast amb v. 12, el text ha introduït una frase més aviat violenta («testificar la bona confessió»), potser també perquè μαρτυρεῖν, ja en el Nou Testament, pot anar unit a la idea de «martiri» (cf. μαρτύριον en Mt 24,18 par; Ac 4,33; μαρτυρία en Ap 1,9; 6,9; 11,7; 12,11.17; 19,10; 20,4).

No cal dir que, en època ben pròxima, els «martyres» i els «confessores» seran els qui han mort per Crist.

14. La màxima proximitat al kerygma més primitiu («Crist morí pels nostres pecats segons les Escripures»: 1Co 15,3) la trobem en dos textos paral·lels, respectivament de 1Tm i de Tt:

«un és el mitjancer entre Déu i els homes, l'home Crist Jesús, que es va donar ell mateix coïm a rescat per tots, com a testimoni en els temps apropiats» (1Tm 2,5s).

«...el nostre Salvador Jesucrist, que es va donar ell mateix en favor nostre, per rescatarnos de tota iniquitat i purificar-se un poble escollit, zelós de fer bones obres» (Tt 2,13s).

En tots dos textos es fa servir el verb δίδωμι («donar»), la preposició ὑπέρ («en favor de») i termes de la família de λύτρον («rescat»): ἀντίλυτρον i λυτροῦμαι²⁸. Si acollim altres derivats (com παραδίδωμι, λύτρωσις i ἀπολύτρωσις), comptarem amb paral·lelismes abundants en tot el Nou Testament (els anirem citant). Entre els paral·lels paulins més pròxims, a més de 1Co 15,3, podem citar Ga 1,4:

«...que es va donar (δόντος) ell mateix pels (ὑπέρ) nostres pecats, per tal d'alliberar-nos del present món de maldat.»

Però encara es pot considerar més pròxim un text de la tradició sinòptica:

«El Fill de l'Home no va venir per ser servit, sinó per servir, i per donar (δοῦναι) la seva vida (ψυχὴν) en rescat per a (λύτρον ἀντί) molts» (Mt 20,28 par).

Llegint els nostres dos textos a la llum d'aquest últim, observem:

— que «el Fill de l'Home», expressió impossible en grec, es converteix en l'«home» de 1Tm;

28. WENGST, *Christologische* 74: «Die Erweiterung der Dahingabeformel durch (ἀντί)λυτρον wie die Bildung der Formel selbst Werk der hellenistischen judenchristlichen Gemeinde ist»; WINDISCH, *Christologie* 217s: «Somit kann die Betonung des ἀνθρώπου überlieferungsgeschichtlich aus der Benutzung eines υἱός τοῦ ἀνθρώπου-Spruches erklärt werden.»

— a diferència de quasi tots els textos paulins, tots dos mantenen δίδωμι, en lloc de παραδίδωμι, potser perquè aquest últim recorda massa la traïció de Judes (cf. Mt 26,15s.21.23-25.45s.48 par) i el lliurament violent a les autoritats i a la mort (cf. Mt 17,22; 28,10s; 26,2; 27,2.18.26 par);

— 1Tm manté la preposició ἀντί (pròpiament, «en substitució de»), que Pau no utilitza mai en aquests contextos, incorporant-la al substantiu ἀντίλυτρον;

— substitueix «ànima» (ψυχή) per «ell mateix» (ἑαυτόν), com correspon a qui ha comprès un hebraisme, i com, per altra banda, també fan Ga 1,4; 2,20; Ef 5,2.25;

— πολλῶν («de molts») també és comprès com a hebraisme: en 1Tm és substituït per πάντων (com en Rm 8,32; 1Co 5,14s; cf. Rm 5,18, coll. vv. 15.19); en Tt és substituït per ἡμῶν («nosaltres»), com en Rm 5,8; 8,32; Ga 3,13; Ef 5,2 (cf. Lc 22,20; 1Co 11,24, coll. Mt 26,28; Mc 14,24).

El text sinòptic no implica *directament* la passió i la mort de Crist, donat que el context no parla més que de servir (διακονέω) i que «donar l'ànima» pot tenir el sentit de «lliurar-se en cos i ànima», com el té en Ac 15,26 (παραδίδωμι) i en 1Te 2,8 (μεταδίδωμι). Vol dir que un lector profà també podria llegir els dos textos de *Past* sense descobrir-hi el drama de la Creu²⁹.

Tanmateix el drama hi és, inequívocament. Sobretot si observem, en tots dos textos, la preposició ὑπέρ («en favor de»), que al·ludeix a 1Co 15,3, on es diu que «Crist va morir pels nostres pecats» (al·ludits també en Tt 2,14), i al·ludeix també a les paraules de la institució, on es parla de «sang vessada per vosaltres» (Lc 22,20; 1Co 11,24; cf. Tt: «per nosaltres») o «pels molts» (Mc 14,24; Mt 26,28; cf. 1Tm: «per tots»). L'al·lusió és claríssima, però l'autor aconsegueix de no parlar ni de «mort», ni de «sang».

També la idea del rescat (λύτρον i derivats), quan no es refereix a l'alliberament d'Israel (λυτροῦμαι en Lc 24,21; λύτρωσις en Lc 1,68; 2,38; cf. He 11,35) o a l'alliberament final (ἀπολύτρωσις en Lc 21,28; Rm 8,23; Ef 4,30), va sovint unit a la idea de sang. Així ἀπολύτρωσις en Rm 3,24, coll. v. 25; Ef 1,7; Col 1,14, coll. v. 20; He 9,15, coll. v. 14; λύτρωσις en He 9,12; λυτροῦμαι en 1Pe 1,18, coll. v. 19.

Tt 2,14 demostra estar plenament en aquest context, ja que a continuació parla de «purificar». I sabem que, segons He 9,14; 1Jn 1,7, és la sang la que purifica —la sang que *Past* no volen anomenar³⁰.

Encara que sembli una mica complicat, voldria recordar que λαὸς περιούσιος (Tt, seguint Dt 14,2 LXX) i λαὸς εἰς περιποίησιν (1Pe 2,9, seguint Ex 19,5 LXX) són dues traduccions del mateix terme hebreu: *segul-là* («porció escollida»). Tenint en compte que, segons l'Èxode, Déu rescata el poble, adquirint-lo com a propietat, se'ns permet encara de relacionar Tt 2,14 amb Ac 20,28: «l'Església que va

29. HOLTZMANN, *Pastoralbriefe* 170: «Der Tod Christi wird somit nicht sowohl auf die Vergangenheit der Schuld, als vielmehr auf das folgende neue Leben bezogen.» OBERLINER, *Epiphaneia* 205: «Die Bedeutung des Todes Jesu liegt [somit] darin, dass sich in ihm der verborgene göttliche Heilswille als "konkret historisches Ereignis" offenbart hat.»

30. WENGST, *Christologische* 169: «Man wird kaum in der Annahme fehlgehen, dass καθαρισμός τῶν ἁμαρτιῶν die durch Jesu Blut bewirkte Sühne meint.»

adquirir (περιποιήσατο) amb la seva pròpia sang». Si més no, podem dir que, a la llum del Nou Testament, el possible llaç d'unió entre «rescat», «purificació» i «poble adquirit» (els tres temes de Tt) és la sang de Crist.

* * *

20. Recapitem el que hem observat fins ara, tornant a la pregunta, teològicament no pas irrellevant, de qui ha escrit les Pastorals.

Pot ser Pau? Quant a la *doctrina* mateixa, no crec que hi hagués inconvenients d'especial relleu: ni la cristologia descendent —*supra* I— és estranya a les Cartes paulines, ni mancava en *Past* un sentit redemptor de l'obra de Crist —*supra* II— acceptable per a Pau.

Per altra banda, la coincidència amb Pau no es limita a «quatre coses», més o menys superficials, sinó que hi ha una relectura profunda, respectuosa —i fins i tot brillant— d'una colla de textos paulins. Per citar alguns exemples, un qualsevol:

— no diria, a la llum de 1Co 2,7s, que Crist és el «misteri de la pietat» (1Tm 3,16; *supra*, § 6),

— ni passaria de Rm 1,3s a 2Tm 2,6 (*supra*, § 7)

— ni de 1Co 15,26 a 2Tm 1,10 (*supra*, § 11)

— ni faria una síntesi teològica sobre la Sang redemptora sense anomenar-la, com fa Tt 2,14 (*supra*, § 14).

Hi ha tanmateix, en els textos reportats, *hàbits teològics* tan diferents dels que coneixem en Pau, que ens portarien a postular, si més no, un moment teològic força distant del de les altres Cartes, sense excloure Ef i Col:

— l'aplicació del títol de «Senyor» a Déu Pare, independent de qualsevol citació veterotestamentària i més freqüent —sembla (cf. § 8)— que no pas l'aplicació a Crist;

— la manca del títol de «Fill de Déu», donat a Crist, i de qualsevol títol de «filiació divina» donat als creients;

— el silenci total respecte de la «creu» i de la «sang», com també un llenguatge més aviat encobert quan es parla de la mort de Crist;

— la manca de qualsevol resta de cristologia ascendent (Crist exalçat *per causa* de la seva passió).

21. La major part d'aquestes diferències, hem apuntat, es deuen a una especial atenció a la sensibilitat dels pagans, que podrien interpretar malament les fórmules cristianes.

Si és així, s'haurà de reconèixer que *Past*, més que escrits especialment íntims de l'Apòstol als seus grans col·laboradors, són escrits que miren tant els de fora com els de dintre.

Ho creiem així, però no podem sostreure'ns a la pregunta de si, fent aquestes adaptacions a la «saviesa del món», no es trenca amb l'esperit de Pau. Recordem que Pau fa professió de voler mantenir l'escàndol de la Creu (1Co 1,17,23; Ga 5,11; cf. Rm 9,33; 11,9), de no voler saber més que Jesús, i encara crucificat (1Co 2,2).

La història ens suggereix una resposta: que, després del 64 (incendi de Roma), ja no hi havia possibilitat d'amagar l'escàndol de la Creu: era en boca de tots. Tot-hom sabia que els cristians eren adoradors d'un crucificat i es deixaven crucificar per ell. Era el moment de demostrar que no eren simples fanàtics (Epictet, amb altres paraules, els tracta de «masoquistes»), sinó gent que vivia el misteri de Crist amb gran finesa d'esperit.

I crec que Pau hauria estat d'acord amb aquesta «política». Perquè (cf. Rm 14,13.21; 16,17; 1Co 8,13) no era pas un home que busqués l'escàndol per l'escàndol.

22. La pregunta següent, segons el nostre plantejament, és: podia ser Lluc?

Prenguem la pregunta de més amunt: els textos citats de *Past*, a més de les Cartes paulines, pressuposen el coneixement d'algun altre escrit del Nou Testament?

Estudiant-los, hem citat textos dels Sinòptics, dels Fets, de Joan i fins de l'Apocalipsi. Però els contactes amb l'escola joànica no pressuposen l'obra acabada, sinó tradicions fonamentals que van portar a l'obra³¹. Són contactes com els que, per exemple, deixen entreveure els escrits de Lluc.

Dels Sinòptics se n'adopten, si més no, dos *logia* sencers:

— en 1Tm 5,18 se cita, al costat de l'Antic Testament, Mt 10,10; Lc 10,7 (*supra*, § 8),

— en 1Tm 2,6; Tt 2,14 assumeix, segons sembla (§ 19), Mt 20,28; Mc 10,45.

Aquest últim text manca en Lluc, no perquè aquest el desconegui, sinó perquè no ha volgut referir les ambicions de dos *apòstols concrets* (Mt 20,20-28 par), que li fan de context. En canvi, en reproduïx la lliçó, després que tots els deixebles han begut el calze... de la Cena (22,24-27, coll. v. 20). El nostre text el reparteix entre v. 27b:

«Jo sóc en mig vostre com el qui serveix»,

i 19,10, conclouent l'episodi de Zaqueu (vv. 1-10), propi de Lluc:

«El Fill de l'Home ha vingut a buscar i salvar allò que era perdut.»

L'hem reproduït, perquè ens recorda 1Tm 1,15 (§ 10):

«Crist Jesús ha vingut (ἦλθεν, com en Lc) al món per salvar (σῶσαι, com en Lc) els pecadors.»

31. Com a més hem comentat tres fórmules: a) «vingué al món» (ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον: 1Tm 1,15 - § 5), que recorda Jn 1,9; 3,19; 6,14; 9,39; 11,27; 12,46; 16,28; 18,37; b) «aparegué en carn» (ἐφανερώθη ἐν σαρκί: 1Tm 3,6 - § 6), que ens recorda, respectivament, 1Jn 1,2 3,5.8 i 1Jn 4,2; 2Jn 7; c) «regnarem amb ell» (συνβασιλεύσομεν: 2Tm 2,11 - § 11), que ens recorda Ap 5,10; 20,4.6; 22,5. Com hem dit, totes tres fórmules poden ser explicades com a transformació de fórmules no-joàniques, però tampoc no és tan difícil d'imaginar que l'escola joànica ja existís i *Past* la volguessin incloure en la seva síntesi.

Quant a 1Tm 5,18, ja hem dit que, a més de citar Lluc, juga amb Pau: cita el mateix text de l'AT (Dt 25,4 citat en 1Co 9,9) i explicita el text al qual Pau (v. 14) simplement havia al·ludit.

En qualsevol cas, tot i que les al·lusions siguin volgudament poques, crec que seria difícil d'afirmar que *Past* ignora els evangelis sinòptics.

23. Quant a les altres característiques dels textos citats, tot i que no corresponen literalment als hàbits de Lluc (que parla del Pare i del Fill³², de la Creu i de la Sang), responen al seu caràcter i a un enfocament que no li és pas estrany:

— sobretot en l'Evangeli, Lluc demostra que sap jugar amb textos i donar-nos un «producte» perfectament coherent en pur estil evangèlic;

— és molt sensible a fer comprendre l'escàndol de la Creu («calia», «estava escrit»...), i no parla del valor redemptor de la sang de Crist fins a Ac 20,28 (als ancians de l'església!);

— transposa a la vida de Pau els esdeveniments de la passió de Crist³⁴;

— també té molt en compte els lectors pagans³⁵.

Si Lluc, com suposem, tenia uns seixanta anys durant els anys vuitanta, podia haver anat assimilant, responent a noves necessitats de l'Església, les característiques que descobrim en les Cartes Pastorals.

Jordi SÁNCHEZ BOSCH

Còrsega, 530, 1,1

08025 BARCELONA

32. Precisament, en Ac, la confessió de Jesús com a Fill de Déu apareix només en boca de Pau: 9,20; 13,33 (improbable, 8,37).

33. Tant en l'Evangeli (cf. 24,25-27.44-46) com en els Fets (cf. 2,23s; 3,17s; 13,27-30).

34. El llibre dels Fets fa de Pau un imitador de la passió de Crist: podem veure com «reviu» el sant sopar (20,7-12), Getsemaní (21,14), la compareixença davant el sanedrí (cf. 22,22s) i davant el governador romà (cf. 26,31), i la mateixa mort i resurrecció, en el naufragi (cf. 27,41-44).

35. Vegi-se'n, com un indicatiu, el principi i el final de la doble obra lucana (Lc 2,32; 24,47; Ac 2,5; 28,28), així com l'homenatge que ret Ac 18,14-16 a la moderació de les autoritats romanes.

Summary

Even if they could have been written after the death of Paul, the Pastoral Letters witness on a time in which Christianity was not yet using the New Testament as its Book and thus contain many most ancient traditions, pauline and not pauline. Their christology could be defined as one of juxtaposition: alongside with his humanity, the divinity of Jesus is being affirmed by the way of giving to Christ the same titles given to God the Father. The Letters show no special interest in expressing the relationship of Christ to God in terms of Fatherhood-Sonship, so as they avoid a clear reference to the Cross, the Death and the Blood of Christ.